

Messzi barátunk, William Jay Smith

A magyar kultúra nem ismeretlen határainkon kívül. A magyar nevek felvillannak a televízió képernyőjén, folyóiratokban, könyvekben, múzeumokban.

Az egyetemes kultúrához való hozzájárulásunkban talán legismertebb a zenénk és a legkevésbé ismert az irodalmunk, ezen belül is költészetünk. Pedig költészetünk gondolat és formagazdagsága vetekszik más nemzetek költészetével, ám nyelvünk, a szép magyar nyelv barrikád költészetünk világmérvű megismertetésében.

A felszabadulás 30 éves évfordulóján a *Nagyvilág* véleménykutatására beküldött válaszokból kitűnt, hogy még a szocialista országokban csak-csak ismerik a magyar költészetet, a nyugati országokban nem. Okarol Jascha Kessler amerikai könyvkiadó írt tömör összefoglalást. Kessler, aki maga is fordít és William Jay Smithhez hasonlóan a *Magyar PEN Klub* vendége volt 1972-ben, arról ír, mennyire nem könnyű angol nyelvű írókat és költőket bevinni a magyar irodalmi művek fordításába. Miután támogatást saját hazájukban nem kapnak ilyen tevékenységre, Magyarországnak kell anyagilag érdekeltté tenni őket, finanszírozni az írók, költők meghívását, biztosítani számukra nemcsak a szállást és ellátást magyarországi tartózkodásuk idején, hanem a megfelelő emberi kapcsolatok megteremtését, főként kortárs írókkal, költőkkel; lehetőséget teremteni arra, hogy az országban körültekinthesse-

nek, személyes élményeket szerezzenek, hogy érzelmileg közelebb kerülhessenek népünkhöz, kultúránkhoz.

És milyen kicsi ár ez a magyar kultúra szolgálatában! Bizonyítéka William Jay Smith fordítói tevékenysége és szerzői munkássága a magyar irodalom megismertetése érdekében. Nevét beírta a magyar irodalom történetébe.

A Magyar Népköztársaság Munka Arany-éremrendjével kitüntetett költő a legbensőségesebb érzéseket és gondolatokat: a magyar verset teszi érthetővé, élvezhetővé az angol nyelvű olvasók számára. Élete, költészete, munkássága a legnagyobb költőinkkel egyszintű érdeklődést igényel; kéziratai a magyar irodalomtörténészek számára is jelentősek.

Az 1918-ban Louisianában született Smith sokoldalú írói-költői oldaláról ismert a mai amerikai irodalomban; professzor, drámaíró, költő, fordító, szerkesztő, kritikus, szaktanácsadó a költészetben.

Sokoldalú munkássága sok oldalú írói tehetséget és formagazdagságot követel.

Felnőtteknek írt versei más hangot hordoznak, mint a gyermekeknek írt versei, mégis költészete a gyermekek számára is ugyanazt a magas színvonalú technikai alaposságot hordozza.

A költészet örök értékei: az érzéki elragadtatás és az intellektuális élvezet, gazdag kifejező nyelvezettel, formagazdagsággal, lírikus hangvétellel jellemzői költészetének. Már korai ver-

sei meglepnek változatosságukkal, helyenként éles szatirikus hangfelvételükkel, máshol könnyű, vidám, de ugyanakkor klasszikus megformálásukkal. (*Poems* 1947–1957), a *Tin Can* című verseskötetet úgy méltatják, mint egyikét a legjobboknak 1966-ban. Az *Új és válogatott versek* című kötete, amely 1968-ban jelent meg, úgy van számon tartva mint egy költői életrajz; és nem az adatgazdagsága szempontjából, hanem költői képzeletvilágának, kifejező-készségének gazdagsága miatt. Kritikusai szerint mind az élő, mind a régen hallott költők stílusnyomai fellelhetők költészetében, mégis minden verse egyedülállóan *William Jay Smith*-vers.

Az *Át a tű fölkán* című kötetének magyar nyelvű kiadásának utószavában Várady Szabolcs is méltatja költészetének formai eleganciáját, virtuozitását, a költői eszközök fölényes birtoklását. Smith ebben az időben már a magyar antológia fordításán dolgozott, mint Várady mondja „*a formahűség angol nyelvtérületen nem mindennapi becsúgyával*”.

A költő pár éve helyezte el kéziratgyűjteményét és levelezését a *St. Louis-i Washington Egyetem* könyvtárának különgyűjteményében. Az egyetem már megelőzően szerető gonddal gyűjtötte híressé vált diákjainak kiadványait. Könyveinek jelentős része csak a *Külföldgyűjteményben* hozzáférhető, s most a letétbe helyezett kéziratgyűjteménnyel együtt egy teljes írói élet munkássága bontakozik ki a kutatók előtt.

A számunkra igen jelentős anyagra Holly Hall, a *Külföldgyűjtemény* vezetője hívta fel a figyelmemet, látva a magyar vonatkozású anyagok iránti érdeklődésemet. Az anyag feltérésében Timothy Murray, a *Kézirattár* vezetője nyújtott udvarias segítő kezet.

Az első látogatásom alkalmával körülbelül egy évvel ezelőtt még nem volt rendszeresen leltárba véve a gyűjtemény, csak vázlatosan volt felsorol-

va, mit tartalmaznak a dobozok. Ez az elsődleges leltár az alábbi fő kategóriák szerint csoportosította az anyagot:

1. Smith levelezése: személyes, szakmai, üzleti vonatkozású levelezése.
2. Verseskötetei, időrendi sorrendben.
3. Műfordításai
4. Antológiai (Ebben a csoportban kapott helyet a *Modern Hungarian Poetry*).

A vázlatos leltár szerint a gyűjtemény tartalmazza a gyermekeknek szánt irodalmi műveket, prózai írásait, vegyes műfordításait, és különböző kéziratokkal, nyomtatott kiadványokat, fényképeket és újságból, folyóiratokból kivágott kritikákat, irodalmi vonatkozású híreket.

Ez a korai leltár számszerűleg regisztrálta a gyűjtemény darabjait, és külön számszerűleg felsorolta a személyeket, akiknek leveleit, iratait a dossziék tartalmazták. Rövid áttekintés után láttam, hogy az anyagnak magyar irodalomtörténeti jelentősége lehet.

Februárban az anyag már feldolgozás alatt állt, így az új leltározás alapján tekinthettem meg a magyar vonatkozású részét.

Egyhetes megfeszített, de örömteli kutatás eredményeként a gyűjtemény számunkra érdekes részét a következő témakörönként csoportosítanám:

1. Korai levelek: 1970 és 1976 között (Levelek döntő részét Vajda Miklós a *New Hungarian Quarterly* szerkesztője és Kéry László, a *Magyar PEN Klub* főtájkára írta.)
2. A *Magyar Költők Előadóstje*.
3. A mai magyar költők antológiája.
4. Smith műfordításai magyarról angolra.
5. A magyar antológia megjelenésének sajtóvisszhangja.

Valószínűnek tartom, hogy a kéziratgyűjtemény számottevő része a magyar írók, költők, irodalmi személyiségek egyéni kéziratrárában is fellelhető, Hasonlóképpen biztos vagyok benne, hogy a sajtóvisszhangja a magyar verseskötet megjelenésének is eljutott Magyarországra. Leveleiben, jegyzeteiben Smith utal arra, hogy xerox-példányokat Ma-

gyarországra küldött. Gondolom, a magyar irodalmi lapok közzé tették a legfontosabbakat: hogyan fogadta az angol nyelvű világ az antológia megjelenését. Jelentőségét a gyűjteménynek abban látom, hogy minden, ami hozzájárult e fontos eseményhez egy helyen, egy gyűjteményben hozzáférhető.

Smith gondosan őrizte a karbon-másolatait leveleinek, kevés kérdőjelet hagyva a kutató számára, hiszen levél és a válasz sokszor egymást követik a dossziékban. Levelezései, feljegyzései és az őrzött újságokból, folyóiratokból kivágott cikkek, kritikák fontos dokumentumai a magyar irodalmi programoknak az Egyesült Államokban. A magyar irodalmi személyiségek leveleiben itt-ott felbukkanó kortársi irodalmi kritikák, megjegyzések egy magyar irodalmi körkép megrajzolásában.

William Jay Smith iratainak olvasása közben mint mozaik rakódik össze a csodálatos irodalomtörténeti eseménysor.

„Az egész 1970-ben kezdődött – emlékezik vissza Smith – amikor a *Kongresszusi Könyvtár* szaktanácsadójaként Magyarországra látogattam, és ott-tartózkodásom idején a *Magyar PEN* főtitkára, dr. Kéry László és a *New Hungarian Quarterly* szerkesztője, Vajda Miklós felkértek magyar versek angol nyelvre fordítására.”

Korai levelei bizonyítják amire megelőzően utaltam, hogy milyen fontos a fordítónak a személyes találkozás, gondolatváltás azokkal, akiknek a műveit egy másik nyelven új életre kelti.

Az idegen társadalomból hozzánk kerülő, más lelkivilágú, beállítottságú költő először hallgatja a dallamát a magyar szónak, beszédnek. Ízlelgeti, érzékeli, sőt tanulja baráti segítséggel a magyar nyelvet. Az angol nyelvet jól beszélő Vajda, Kodolányi Gyula, Kada Júlia látják el nyersfordításokkal. Smith nemcsak érti a gondolatanyagát a for-

dításra váró verseknek, hanem érzi is sajátosságos magyar szellemét.

A levélváltások bizonyítják mennyire aggódott a versek tökéletes átültetése miatt. Sokszor maga mondja, nincs megelégedve a végleges formával. (Hajnal Anna költeményeinek lefordítására utalva.) Ady verséhez, *Az Értől az Óceánig* nem is mert hosszú ideig hozzányúlni, mondván: Adyt nem lehet lefordítani.

Fordítói munkájának gondosságát tükrözik a különböző nyers változatai a lefordított verseknek. Gondos szeretettel csiszolta a verseket míg a végleges formát elfogadhatónak találta. A dosszié, amely a nyersfordításokat tartalmazza, talán a legérdekesebb és értékebb a gyűjteményben. Az áthúzott szavak, mondatok mellett sokszor egy hosszú listáját jegyzi fel a rokonértelmű szavaknak. Máskor egy már egyszer elfogadottnak tűnt versfordítását „támadja meg” újabb átírásokkal, változtatásokkal.

Költészetről szóló irodalmi esszéiben többször ír az alkotás fázisairól: az első az *ihlet*, amely a sokáig hordozott gondolatot születésre készíti, a második a *felülvizsgálása, korrigálása, csiszolása a szavaknak*, szótagoknak mindaddig, míg a vers tökéletes a formahűség keretein belül.

A dosszié darabjait lapozva, úgy éreztem, szemtanúja voltam a versek születésének, vagy ebben az esetben fordításról lévén szó, a versek újjászületésének, idegen nyelven.

A műfordításait tartalmazó dosszié más szempontból is érdekes. A magyar költők versei nemzetközileg ismert költők művei mellett billentik a mérleget költészetünk javára. Csak az Illyés Gyula fordításából egy kis verseskötetet ki lehetne adni: 63 darabot tartalmaz a dosszié, meg Louis Aragon és Jules La Forge költészetéből összesen 10–10-et találtam. Andrei Voznesensky 48 verse után Weöres Sándor harmadik a listán 40 költeményével, Vas Ist-

ván a negyedik, 39 verssel. Tóth Árpád, Tornai József, Somlyó György, Pilinszky János, Petri György, Orbán Ottó, Hajnal Anna, Eörsi István, Várady Szabolcs és Zelk Zoltán verseit tartalmazza még a dosszié költészetünkből.

Smith érdeme nemcsak a magyar költemények angolra fordítása. A magyar irodalom iránti érdeklődése, fordítói munkássága révén mindinkább az amerikai magyar irodalmi élet központjává vált.

Levelezései, személyes kapcsolatai révén ott segítette a magyar ügyet, ahol lehetőség adódott rá.

Ajánlóleveleket írt a magyarok érdekében. Amikor harmadszor Magyarországon járt 1975 nyarán, Thomas Eliotnak írt Kodolányi és Vajda meghívása érdekében a Salzburgban megrendezésre kerülő mai amerikai irodalom szemináriumára.

Kéry László kinntartózkodása idején a New York-i *Reception Center* segítségével lehetővé tette Kéry László találkozását Arthur Millerrel. A New York-i *Reception Center* hivatalosan értesítette, ha magyar irodalmi személyiségek érkeztek Amerikába. Otthona nyitva állt a Magyarországról érkezők számára

Különösen aktív szervező tevékenységet fejtett ki a *Kongresszusi Könyvtárban* megtartott magyar költői est előtt, 1977-ben. Az este röviddel a magyar antológia megjelenése előtt került sor. Feljegyzések, tervek, cédulákra rajzolt ülésrendek mutatják, milyen gondosan készítette elő a sikeres előadóestet.

Az előadóesttel kapcsolatos papírjai emlékeztette a *The Streaks of Tulip* c. válogatott kritikai írásaiban egy megjegyzésére, hogy soha semmi papírt nem dob ki. Egyike-másika a sárga jegyzetlapoknak tipikus példája a konferencia-asztal körüli feljegyzéseknek; szórakozott vonalvezetés, rajzok, ismétlése magyar szavaknak, majd pon-

tos rajza az ülés elrendezésének töltik ki a papírokat.

Az est sikere érdekében az *Amerikai Költők Akadémiája* elnökének is küldött levelet, pár lefordított verssel együtt, hogy időben megjelenhessenek, és felkelthessék az érdeklődést irodalmunk iránt. Figyelmét nem kerülte el a magyar költők bemutatása. Az est percről percre, matematikai pontossággal ki volt dolgozva. Költőtársait levélben emlékeztette, hogy vegyenek részt az esten, mert ez a legfontosabb nemzetközi kulturális eseménye az évnek.

A magyar költők előadóestje kitűnő alkalom volt az érdeklődés felkeltésére a magyar irodalom iránt valóban. Bizonyítéka a sokszínű és döntően pozitív sajtókritikája a *Modern Hungarian Poetry* megjelenésének. Smith gondosan kivágta, felragasztotta, és másolatokat készített a kritikákról. Ez egy külön érdekes része a gyűjteménynek. A sok elismerő kritika közül hadd emeljek ki egyet, amely talán a legfontosabb elismerés számunkra. A kritika a *Washington Post* 1977. augusztus 14-ik számában jelent meg. Írója befejezésként megállapítja hogy a XX. századi magyar költészet egy szinten áll Bartók muzsikájával. Kívánhatunk-e ennél többet?

Az *Antológia* előszava, a magyarországi hivatalos kitüntetések mind elismeréssel adóznak William Jay Smithnek, az *Antológia* megjelenése ügyében kifejtett irodalmi munkásságáért.

Smith a kitüntetésekkel szerényen fogadta és megosztotta költőtársaival.

Mégis a kéziratgyűjtemény olvasása után magam is úgy éreztem, William Jay Smith nélkül mindez talán nem válósult volna meg. „*Messzi Barátunk*”, ahogyan Szelényi Anna írta, ritka kedvvel tolmácsolta és terjesztette a magyar irodalmat.

Nemzeti hálánkat nehéz szavakba foglalni, én nem is próbálkozom vele, hiszen a gyűjtemény anyagából idézhetek egy levelet, amely mindannyiunk

nevében beszél. Befejezésként szeretném Vajda Miklós idevonatkozó pársorát idézni abból a levélből, amelyet 1977 novemberében írt Smithnek:

„Egyszerűen nem találok megfelelő szavakat, hogy köszönetet mondjak mindazért, amit értünk tettél. Nem hiszem, hogy valaha, valaki, valahol annyit dolgozott volna, és olyan szeretettel, eleganciával, tudással költészetünk méltó helyre állításáért, mint Te.

Sokszor gondolkoztam azon, mi készített erre, hiszen írhattad volna saját költeményeidet vagy mint barátaid, csak hébe-hóba fordítottál volna, ha éppen kedved tartja, mit törődve költészetünkkel, melyet nyelvünk elrejt a világ előtt... A magyar költészet megismertetéséért Nyugaton Te tettél a legtöbbet.”

*Réka Kozák
USA*